

A keresztnévek néhány problémája

I. Legelőször is a keresztnévek eredetével kívánok foglalkozni. A különböző névkönyvek (pl. DAUZAT, WASSERZIENER, WITHYCOMBE, WIMMER, SCHAAR, VILKUNA) általában visszamennek ahhoz a nyelvhez, amelyben a név létrejött. Az átadó nyelvet figyelmen kívül hagyják. Ezt a „hagyományt” kezdte megtörni KÁLMÁN BÉLA és LADÓ JÁNOS. Hangsúlyozni kell a kezdte szót. Ráadásul az sem biztos, hogy abban a nyelvben név volt-e, vagy éppen később csináltak közszből, szókapcsolatból nevet. Például ilyen a finnben az *Aino* < Joukahainen *ainoa* sisar 'Joukahainen egyetlen lánytestvére' (MIZSER, Ajna vagy Ajno?: Élet és Tudomány XXXIII, 1194). Elősorban a *Judit* (azaz Holofernes és Judit vagy Holofernes és a zsidó nő) és a *Márta* (háziasszony vagy Márta) nevekre gondolok. E tényre már KÁLMÁN BÉLA is felhívta a figyelmet (A nevek világa 17).

A nevek vizsgálatakor azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni az átadó nyelvet sem. Más szavakkal: ha a TESz. az átadó nyelvet tartja lényegesnek a közszavak esetében, akkor miért legyenek a tulajdonnevek kivételek? Azaz nem minden vonatkozásban: KISS LAJOS a FNESz.-ben előbb az átadó nyelvet közli, utána azt, hogy a név honnan ered. Az e típusú vizsgálódást ki kellene terjeszteni a keresztnévekre is. Hangtanilag is indokolt, hiszen az átadó nyelv sajátosságait is átvettük. Természetesen vannak egybeesések is, például az *Anna* egyaránt megvan a héberben és a latinban is (Ovidiusnál), noha semmi közük sincs egymáshoz. KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND (NytudÉrt. 28. sz.) az eredet szempontjából új csoportokat állít fel: bibliai (új- és ószövetségi) nevek, martirológiumi nevek, világi nevek. Az alapsoport nála is: jövevénynevek, eredeti nevek.

Névkincsünk tekintélyes része (már ami a gyakoriságot illeti) jövevénynév. Ez nem is véletlen, hiszen a kereszténység felvételével eredeti neveink lassacskán háttérbe szorultak. A bibliai nevek nem a héberből és nem a görögből kerültek hozzánk, hanem a latinra fordított bibliából, a Vulgátából. Itt a héber, a görögösített héber és egyéb eredetű nevek latinizálódtak. A martirológiumban szereplő nevek — akár kitalálták őket, akár valóságos személyek nevei voltak — latinos formában jutottak el hozzánk. A korai német neveknek (pl. *Albert*, *Henrik*) jelentős részét is a latin közvetítette. Ennek a nyelvnek a hatása nem szűnt meg a reformáció föl vételével, sem a biblia teljes lefordításával, sőt még a XIX. században is hatott a latinos képzésmód. A XX. században a női nevek -a végződésel való ellátása nem csupán a latinra vezethető vissza, hanem szláv, olasz képzésmódról is szó van. Gondolunk itt elsősorban az *Ivett* név *Ivetta* alakjára. Ez az oka, hogy a női nevek (illetőleg képzésmódjuk) nagy egyhangúságot mutatnak az állandó -a végződéssel. A Magyar utónévkönyvben szereplő női nevek 80%-a végződik -a-ra!

II. A keresztnéveket szerepük szerint is osztályozhatjuk. Így öt csoportot különböztethetünk meg (valamennyi adat Cserépfalu keresztnévanyagából való):

1. A szokásnév: a megszokás, a gyakoriság a névadás alapja. Egy-egy név tehát évszázadokon át igen magas arányszámban szerepel: nemzedékről nemzedékre öröklődnek; ezeket nevezi ÖRDÖG FERENC (Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén 197) egyenes vonalúaknak. A gyermekek a szülők nevét kapják meg. Az anyakönyvek tanúsága szerint erős a névhez való ragaszkodás. Ha például a gyermek meghal, a következő gyermek is ugyanazt a nevet kapja. Ettől csak századunk elején kezdtek eltérni — főként babonából. A gyakoriságot jól mutatják az arányszámok is: 1725—49: *Zsuzsanna* 29,3⁰/₀, 1775—99: *Erzsébet* 25,5⁰/₀, 1800—24: *István* 25,1⁰/₀, 1825—49: *István* 29,5⁰/₀, *András* 25,1⁰/₀, *Mária* 31,2⁰/₀, *Zsuzsanna* 30,6⁰/₀, 1850—74: *István* 28,0⁰/₀, *András* 25,0⁰/₀, *Mária* 29,4⁰/₀, *Zsuzsanna* 26,1⁰/₀. Csak a 25⁰/₀-nál magasabb arányszámokról beszéltünk.

2. A divatnév. Siessünk kijelenteni, hogy nem azonos a divatos névvel (ez inkább az előző csoportra jellemző). Egy-egy esemény felszínre hozhat olyan neveket is, amelyek eddig nem vagy alig voltak ismertek. Néhány évvel ezelőtt ilyen volt országszerte az *Andrea* és a *Zsolt*. A divatnév legfőbb sajátossága az, hogy népszerűsége hirtelen és meredeken emelkedik (esetleg rövid ideig szinten marad), de ugyanilyen hirtelen és viszonylag csekély idő múlva csökken a száma. Cserépfaluban ilyen név volt az *Eszter*. 1850 előtt nem fordul elő. 1850—74: 2,9⁰/₀ (7. hely), 1875—1899: 19,1⁰/₀ (2. hely), 1900—1924: 16,2⁰/₀ (2. hely), 1925—1949: 2,9⁰/₀ (9—10. hely). A *Rebeka* név még rövidebb pályát futott be: 1850—74: 3,4⁰/₀ (6. hely), 1875—99: 5,1⁰/₀ (6. hely), 1900—24: 0,6⁰/₀ (17. hely).

3. A tiszteleti név: egy-egy már nem élő rokon, történelmi, irodalmi személyiség, jóbarát vagy barátónő tiszteletére kapja az újszülött. Ez a fajta névadás nagyjából az 1848/49-es szabadságharcot követő évektől kezd jellemzővé válni. Abból, hogy a múlt század második felétől emelkedik a *Lajos*-ok és a *Sándor*-ok száma, lehetetlen nem Kossuthra és Petőfire gondolni. De az aradi vértanúk neve is előfordul (*Ernő*, *Vilmos*, *József*). Az 1950-es évektől, amikor egyre inkább szabadulni igyekeznek a szokásnevektől, az egykori divatnevektől, kezdik egyre inkább „felújítani” a régi neveket — emlékezve ezekkel is a már elhunyt nagyszülőkre, dédszülőkre. A második név adásában éppen ez a tisztelet játszik szerepet.

4. A hagyománynevek. Egyes családok — ma már ki nem deríthető oknál fogva — makacsul ragaszkodnak bizonyos keresztnévhez. Az egyik Mizser család például 1629-től kimutathatóan mind a mai napig nem tágitott a *Péter* névtől. Ez a fajta névadás elsősorban a XVII. századra jellemző. Így tehát ha a vezetéknévet tudjuk, akkor azt is tudjuk, hogy melyik keresztnév tartozik hozzá, például *Derda (Mihály)*, *Kéméndi (Ferenc)*, *Tar (György)*. A hagyománynevekből számos ragadványnév alakult: *Gábor* (Erdős, Mizser), *Gergely* (Kósik), *Ferenc* (Tóth), *György* (Kósik), *Márton* (Gönczi, Virág), *Mátyás* (Dósa), *Péter* (Hüvelyes, Mizser), *Tamás* (Lukács).

5. Az egyedi nevek. Csaknem minden korszakban előfordultak, de csak egyszer. A XVI. században például a *Damján*, a *Zsigmond*, a XVII-ben a *Kristóf*. Társadalmi vonatkozásokról itt beszélhetünk leginkább, hiszen itt találjuk meg a kimondottan úri neveket (pl. *Ludmilla*), a cigányok neveit (pl. *Jónás*), a megesett lányok gyermekeinek „különleges” neveit (pl. *Sarolta*) stb. Manapság mindezekről szó sincs, de éppen az 1950-es évektől kezdve jellemző az egyedi nevek használata, sőt: szinte kizárólagos használata. Ez — természetesen — nem jelent úrhatnámságot, hanem eltérést a szokásnévtől, a hagyománynévtől, és ha nem is tudatosan: a csúfnévnek érzett ragadványnévtől való szabadulást. A csak egyetlenegyszer előforduló keresztnév a közösségben már önmagában is identifikál. Például ha ezt a nevet halljuk: *Viola*, mindenki Tóth Violára gondol. Testvérének szokásneve van (*Lajos*), őt már Radvai Lacinak hívják a községben, azaz ragadványnevével azonosítják. Az ellenkező irányú folyamatra is van példa. A szülők időközben megbánták, hogy egyedi nevet adtak gyermeküknek (*Aladár*), s megkapta apja nevét (*András*), bár nem hivatalosan.

A felsorolt névfajták között szoros kapcsolat van, s az utolsót kivéve, átmehetnek egymásba. A *Lajos* először tiszteleti név volt, majd divatnévvé, rövidesen pedig szokásnévvé vált, az utóbbi években visszatért a tiszteleti név szerepéhez. A *János*, a *Mihály*, a *György* évszázadokon át szokásnév vagy hagyománynév volt, jelenleg valamennyi egyedi (esetleg tiszteleti) névnek számít.

MIZSER LAJOS